

OPȚIUNI CULTURALE ȘI CONFESIONALE ÎN BLAJUL LUMINILOR. RAPORTURILE LUI SAMUIL MICU CU EPISCOPUL IOAN BOB

Raporturile principalilor reprezentanți ai Școlii Ardelene (Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior) cu episcopul greco-catolic Ioan Bob au fost puse, în istoriografia tradițională, sub zodia *conflictului*, considerat, în funcție de nuanțarea interpretărilor, mai mult sau mai puțin aplanabil. Fără a intenționa, în cadrul de față, o analiză a genezei și evoluției acestui concept, se poate observa că faptul istoric incontestabil al existenței unei relații conflictuale a căpătat destul de repede valențele unei obsesii istoriografice, caracterizată prin tendința de obiectivare a discursului uneia dintre părțile implicate, în speță al reprezentanților Școlii Ardelene. Principalele sale elemente, subliniate deja în istoriografia romantică, sunt reprezentate de ideea obtuzității intelectuale a ierarhului greco-catolic și de invidia sa la adresa celor care dădeau dovadă de capacități superioare. S-a ajuns, pe această cale, la asumarea unei atitudini partizane transmise de la un autor la altul, ca urmare a destinului mult mai favorabil în posteritate pentru cărturarii amintiți, decât pentru oponentul lor. Au existat totuși și abordări mai obiective, care au reușit să depășească conceptul limitat de *conflict* (asociat, la mulți exegeți, unui alt concept, la fel de limitat și discutabil, acela al *latinizării* sau *catolicizării*), prin opțiunea pentru o înțelegere mai largă a faptului istoric, în sens cultural, social și politic, fără a exclude nici dimensiunea spiritual-confesională.

Un element luat, în genere, în considerație, ca principal antecedent al conflictului a fost părăsirea ordinului bazilian, în anul 1784, de către Gheorghe Șincai și Petru Maior, inițiativa în acest sens aparținându-i de fapt lui Samuil Micu, care nu a reușit însă, în ceea ce-l privea, să o ducă la bun sfârșit. Investigarea obiectivă a acestei chestiuni este semnificativă, pentru că analiza evidențiază existența a două orientări distincte printre membrii comunității monahale din Blaj. Una era aceea a majorității membrilor ordinului, afectați de politica ecleziastică iosefină, dar care s-au resemnat, sau au recurs la tentative pasagere de părăsire a mănăstirii (cazul lui Gherman Peterlachi sau al lui Spiridon Fogarași). Cealaltă a fost cea a „dizidenților” – Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior –, al căror orizont spiritual și accentuat interes pentru sfera culturii le explică opțiunea pusă în practică, sau doar exprimată, pentru o carieră laică.

În privința conflictului, sursele nu permit plasarea originii lui în acest moment. Desigur, aceste surse nu spun tot ceea ce au gândit autorii lor, și este neîndoielnic faptul că o anumită ostilitate a existat de ambele părți, dat fiind

sprijinul acordat de către cei trei călugări candidaturii lui Ignatie Darabant la scaunul episcopal. Dar adevăratul conflict s-a structurat abia treptat, cu deosebire în contextul anilor 1790-1792 și ulterior acestora, când diferenței de orientare spirituală i s-a adăugat cea națională, mult mai gravă atunci. În consecință, s-au redactat primele denunțuri adresate Guberniului sau Congregației de Propaganda Fide, care acuzau activitatea nesatisfăcătoare a episcopului. Ulterior, acest conflict a parcurs etapele sale propriu-zise în fiecare caz în parte, a depășit tentativa de reunificare confesională din anii 1797-1798, și și-a asociat un discurs istoriografic programatic, prin Petru Maior, ori redus la referințe izolate, dar semnificative, în cazul lui Samuil Micu și al lui Gheorghe Șincai. Acest discurs a pornit în mod justificativ de la anul 1782 (momentul sinodului electoral), i-a schițat un portret cât mai negativ episcopului Ioan Bob, pus în opoziție cu Grigore Maior și Ignatie Darabant, și a introdus pledoaria pentru semnificația culturală și națională a mănăstirii „Sfânta Treime”, o pledoarie care nu se poate însă sesiza în luările de poziție din anii 1783-1785. În plus, în cazul lui Samuil Micu, este posibil ca entuziasmul de care acesta fusese îmbibat în Viena iosefină să fi cedat, treptat, locul unor motivații de natură cultural-spirituală. Sensibil influențat de gândirea Luminilor și spiritul Reformei Catolice, așa cum era înțeleasă aceasta în secolul al XVIII-lea, cărturarul nu putea agreea orientarea mai conservatoare a episcopului. Astfel s-ar explica imaginea net defavorabilă, în opera, ca și în corespondența lui Samuil Micu, a episcopului Ioan Bob, atât în relație cu predecesorii săi cu care el avusese raporturi directe (Petru Pavel Aaron, Atanasie Rednic, Grigore Maior), cât și cu vicarul general al diecezei, ajuns ulterior episcop de Oradea, Ignatie Darabant.

Investigarea raporturilor lui Samuil Micu cu episcopul Ioan Bob, mai exact a celor cu implicații culturale, trebuie să țină seama de opera teologică a cărturarului, realizată pe durata a două decenii, în cea mai mare parte în același mediu al mănăstirii „Sfânta Treime” din Blaj pe care încercase să-l părăsească în anii 1783-1784. Deși rămasă în mare măsură inedită, ea a fost abordată în câteva lucrări exegetice reprezentative. Astfel, Octavian Bârlea a insistat asupra operei de traducător din literatura patristică (scrieri de factură ascetică, de exegeză biblică și cu caracter doctrinar), în primul rând din Sfântul Vasile cel Mare, de care Samuil Micu s-a simțit extrem de apropiat, dar și a traducerilor din istoria ecleziastică, a noii traduceri a Bibliei în limba română și a lucrărilor originale¹. Dintre lucrările apărute în țară în perioada postbelică, cele redactate de Nicolae Mladin se remarcă prin evidenta interpretare ortodoxizantă, fapt care afectează un demers exegetic altfel destul de aprofundat². Mult mai bine fundamentat

¹ Bârlea 1948, p. 115-121.

² Mladin 1957, p. 53-66; Mladin, Vlad, Moisiu 1957, *passim*. La cea de-a doua lucrare citată se raportează și mai succinta analiză realizată de Dumitru Stăniloae (1973, p. 109-119).

metodologic, Pompiliu Teodor a relevat semnificațiile istoriografice și ideatice ale traducerilor și prelucrărilor de istorie ecleziastică ale lui Samuil Micu³. Stăruința cărturarului asupra operei Sfântului Vasile cel Mare, fidelitatea sa față de propria Biserică și semnificațiile ecumenice ale conceptului de unire promovată, ca și adeziunea la spiritualitatea Reformei Catolice și la noile curente religioase ale veacului, evidențiată de traduceri din literatura patristică și din istoria ecleziastică, de lucrările de drept canonic și omiletică, clarifică astfel parcursul biografic extrem de complex al intelectualului iluminist⁴.

Samuil Micu a fost, desigur, afectat de alegerea lui Ioan Bob, ale cărui merite pe linie bisericească și intelectuală trebuie să-i fi părut mult mai mici chiar decât ale sale (să ne amintim că el putea fi, teoretic, și un candidat la scaunul episcopal, dacă nu ar fi obținut doar un vot în sinodul electoral). Anumite resentimente a nutrit și episcopul la adresa lui Micu, pentru că acesta nu-i susținuse candidatura, ele fiind probate de fugara mențiune făcută în autobiografia sa din anul 1803⁵. Dar în tentativa lui Micu de a rămâne la Viena⁶, sau în încercările ulterioare de părăsire a ordinului bazilian (din 1783-1784), respectiv de ocupare a funcției de paroh al Sibiului, solicitată Guberniului în 1785⁷, putem vedea și o (încă) destul de puternică influență a spiritualității iosefine⁸. Asperitățile nu au lipsit nici în anii următori, după cum o demonstrează călătoriile lui Micu la Sibiu, Oradea și în alte părți, mai ales după plecarea din Blaj a protectorului său, Ignatie Darabant⁹. Le mărturisește apoi și o scrisoare din 8 iulie 1787 adresată din Blaj episcopului, în care Samuil Micu se arată agasat de controlul corespondenței sale de către subordonații lui Ioan Bob¹⁰, ca și refuzul său de a funcționa, în anul 1791, când s-a reînființat seminarul diecezan, ca profesor de hermeneutică, “infirmatatem praetextans”, ceea ce a displicut probabil episcopului¹¹. Dar momentul de turnură l-a constituit cu siguranță cel al mișcării *Supplex*-ului, când disensiunile au ieșit la suprafață,

³ Teodor 1984, p. 105-118.

⁴ Bârlea 1948, p. 116, 121-123; Teodor 2000, p. 101, 169-178, 270-284. O perspectivă mai recentă asupra ansamblului operei teologice redactate de Samuil Micu se găsește la Ioan Chindriș (2001, p. 281-292).

⁵ Păclișanu 1934-1935, p. 229-230.

⁶ Bârlea 1948, p. 88. Pentru întreținerea lui Micu în seminarul “Sancta Barbara” timp de un, când nu a mai ocupat nici o funcție și s-a îndeletnicit probabil cu traducerea Bibliei, Ioan Bob a trebuit să achite 200 de florini (Micu Moldovanu 1870, p. 675).

⁷ Ibidem, p. 717.

⁸ Bârlea 1948, *loc. cit.*

⁹ Păclișanu 1934-1935, p. 230; Bârlea 1948, p. 146.

¹⁰ Chindriș 1988, p. 88-89. Unul dintre cei acuzați cu acest prilej era protopopul Sibiului, Chiril Țopa. Scrisoarea sa de dezvinovățire, trimisă episcopului la 27 iulie (MRUB – AG-ai, nr. 15/1787, f. 2r-v), probează însă necesara circumspecție de care cercetătorul trebuie să dea dovadă în interpretarea mărturiilor de un evident subiectivism, precum denunțul în cauză al lui Samuil Micu.

¹¹ Micu Moldovanu 1870, *loc. cit.*

Samuil Micu dezaprobând în mod vizibil conformismul ierarhului său¹². Toate aceste incidente, de mai mică sau mai mare amploare, acumulate în timp, au condus la crearea unei atitudini de ostilitate de ambele părți, care a avut prilejul să se manifeste deschis în perioada următoare¹³.

În istoriografie, începutul conflictului dintre Samuil Micu și episcopul Ioan Bob a fost legat de chestiunea imprimării Bibliei¹⁴, a cărei traducere o inițiasse cărturarul în anii petrecuți la Viena (1777-1783), pentru a o definitiva la Blaj până în 1790 și chiar după acest an, în cazul Noului Testament¹⁵. Traducerea a fost realizată din însărcinarea vicarului Ignatie Darabant, ca urmare a unei hotărâri a Conferinței episcopilor greco-catolici din Imperiu desfășurată la Viena în anul 1773¹⁶. Micu a intenționat să găsească o posibilitate de publicare la Viena, încă înaintea terminării traducerii, dar opiniile nefavorabile asupra valorii ei, exprimate de episcopul greco-catolic de Oradea, Moise Dragoș, și de mitropolitul de Karlowitz, Moise Putnik, însărcinați de Consiliul Locumtenențial al Ungariei cu cenzurarea Bibliei, l-au împiedicat să o facă¹⁷. La fel de neefectuoasă a fost și încercarea din anii 1787-1788 de a o tipări la Blaj pe cont propriu, prin subscripții solicitate alumnilor seminarului din Lemberg, seminarului însuși și episcopului Bucovinei¹⁸. Tentativa din anul 1790 de a o tipări la Sibiu cu sprijinul financiar al episcopului ortodox Gherasim Adamovici, tot prin intermediul subscripțiilor din partea clerului¹⁹, a provocat însă reacția lui

¹² Bârlea 1948, p. 147. Dezaprobarea lui Micu este evidentă în scrisoarea adresată episcopului Darabant la 30 octombrie 1791: astfel, la dorința clerului exprimată în sinod de a se trimite deputați la Viena, observă el, „nihil [...] conclusum est, cum Episcopus adhoc nihil responderit, voluntatem suam non declaravit audivi dicit quod velit scribere Viennam pro facultate, ut possit Viennam ascendere, quid velit non scio. Vestra Illustritas si quid potest agere pro sua natione, non intermittat, sit alter Moyses qui populum suum educat de captivitate in libertatem [...]” (Păclișanu 1923, p. 108, doc. nr. XXVIII).

¹³ Octavian Bârlea, analizând motivele de ostilitate dintre corifei și episcop pentru perioada deceniului nouă, caracterizează relațiile acestora ca fiind „de distanță stimă din partea corifeilor și de rece supraveghere din partea episcopului” (1983, p. 191).

¹⁴ Păclișanu 1934-1935, p. 231-232, 235-236; Bârlea 1948, p. 147-149; Mladin, Vlad, Moisiu 1957, p. 52-58; Chindriș 2001, p. 316-343.

¹⁵ Modrigan 1919, p. 97, dă ca dată a încheierii traducerii anul 1785. Argumentele prelungirii ei până în anul 1790 și ulterior sunt prezentate la Chindriș 2001, p. 330-332.

¹⁶ Bârlea 1948, p. 118, 147; Lacko 1975, p. 37. În dedicația lucrării *Theologhiia moraliască*, autorul se referă la îndemnul primit din partea vicarului Darabant pentru efectuarea mai multor traduceri, între care și a Sfintei Scripturi (Micu Moldovanu 1870, p. 677).

¹⁷ Modrigan 1919, p. 97-98; Pervain 1971, p. 34. Prioritatea referatului mitropolitului de Karlowitz a fost susținută de Iosif Pervain pe baza scrisorii adresate de înaltul ierarh Consiliului Locumtenențial la 21 ianuarie 1787 (editată la Veress 1982, p. 35-36, doc. nr. 5). Mărturiile documentare demonstrează însă că opinia episcopului de Oradea fusese solicitată de Consiliu încă din 13 iunie 1786 (*Biblioteca Centrală Blaj*, nr. 67, f. 69r); primul răspuns al ierarhului greco-catolic datează din 12 septembrie același an (ibidem, f. 48r).

¹⁸ Păclișanu 1919a, p. 101; corespondența lui Samuil Micu cu Samuil Vulcan, vice-rector al seminarului din Lemberg, este editată la Radu 1925, p. 202-204, doc. nr. III-V.

¹⁹ Modrigan 1919, p. 99.

Ioan Bob, care a solicitat Guvernului confiscarea manuscrisului, acuzându-l pe traducător că, după ce fusese format la Viena pe spezele clerului și întreținut în seminarul “Sancta Barbara” timp de un an fără a mai ocupa nici o funcție, “s-a lăsat prins în laț de neuniți” și “își face de vânzare” traducerea Bibliei, din dorința de câștig²⁰. Doar la insistența clerului, întrunit în sinod în anul 1791, Micu a acceptat să vândă manuscrisul tipografiei din Blaj, în schimbul sumei de 600 de florini²¹. La 1 noiembrie 1792, Bob a cerut aprobarea Guvernului pentru tipărirea Bibliei²², imprimarea acesteia începând la 1 noiembrie 1793 și încheindu-se la 15 noiembrie 1795²³.

Mărturiile citate confirmă așadar reticențele existente între cărturar și episcop încă din perioada anterioară anului 1790. Faptul că Micu nu a apelat de la început la Ioan Bob și nici mai târziu, în momentul încercării de tipărire la Blaj, din anii 1787-1788²⁴, pledează în acest sens. Tentativa ulterioară, din anul 1790, este explicată de Octavian Bârlea ca reprezentând o reacție la refuzul episcopului de a se implica în mișcarea revendicativă²⁵. O reacție similară se poate surprinde și la Petru Maior care, într-un raport trimis Congregației de Propaganda Fide la 1 octombrie 1793, denunța, în mod extrem de nedrept, incompetența revizuire (în opinia sa) a manuscrisului de către Ioan Bob, ajutat de consilierul său Dimitrie Caian, de profesorul Vasile Filipan, care era și revizor al cărților românești, și de Gherman Péterlaki, prefectul tipografiei²⁶. Cuvântul *Cătră cetitoriu*, așezat de Samuil Micu la începutul Bibliei, reflectă însă, dincolo de așteptata omagiere a episcopului, și contribuția revizorilor amintiți la revederea traducerii și la redactarea aparatului critic și a rezumatelor²⁷. O altă înștiințare către cititori, redactată de Gherman Péterlaki și plasată la finalul cărții, demonstrează persistența ostilității mai vechi a unora dintre călugări față de Samuil Micu²⁸. Împotriva acestei ostilități, care ascundea vizibil și ostilitatea episcopului, se plângea Micu

²⁰ Ibidem, p. 100.

²¹ Pâclișanu 1919a, *loc. cit.*; Pâclișanu 1923, p. 108, doc. nr. XXVIII.

²² Micu Moldovanu 1870, p. 676.

²³ BRV II, nr. 595, p. 382.

²⁴ Motivul invocat într-o scrisoare către Samuil Vulcan (Radu 1925, p. 203, doc. nr. IV), privitor la lipsa mijloacelor financiare, tipografia din Blaj fiind obligată să-și cedeze veniturile în favoarea Fondului religiei, este neconvingător, pentru că același sprijin, pe care-l solicita atunci episcopului Bucovinei, l-ar fi putut solicita și superiorului său.

²⁵ Bârlea 1948, p. 148.

²⁶ Ibidem, p. 402-403, doc. nr. CLXV.

²⁷ BRV II, p. 381. Revizorii efectuaseră, conform mărturiei lui Samuil Micu, atât verificarea traducerii, cât și completarea ei cu note, concordanțe, rezumate pentru fiecare capitol, cuvinte introductive pentru fiecare carte și prolegomene; cuvintele introductive au fost redactate de fapt chiar de Samuil Micu (Chindriș 2001, p. 336-338). Pentru revederea traducerii, episcopul Ioan Bob îi solicitase lui Batthyány Ignác, încă la 14 noiembrie 1791, un exemplar al Septuagintei (AE – AOE, nr. 96/1792, f. 1r).

²⁸ BRV II, p. 382. Prefectul tipografiei pune aici greșelile de tipar pe seama multelor “îndreptări și ștersături” ale manuscrisului, “măcar că bine s-au plătit izvoditoriului, ca limpede scris să se dea”.

în anii următori, așa cum se poate vedea din scrisoarea adresată lui Ioan Bob la 12 ianuarie 1796, unde el protesta împotriva încălcării drepturilor sale, stipulate în contractul încheiat cu tipografia²⁹. De fapt, la această dată, conflictul se desfășura mult mai deschis și pe un alt plan.

Totuși, nu trebuie pierdut din vedere faptul că tentativa realizării unei noi ediții românești a Bibliei implica Biserica în întregul ei, așa cum se întâmplase și în cazul inițiativei anterioare a episcopului Petru Pavel Aaron, amintită de Samuil Micu în prefața Bibliei sale³⁰. Noua tentativă a fost generată de decizia Conferinței episcopilor greco-catolici din 1773. În acest context, refuzul inițial al lui Samuil Micu de a accepta editarea Bibliei la Blaj, sub patronajul lui Ioan Bob, și mai ales apelul la episcopul ortodox, trebuie să-l fi nemulțumit profund pe episcop, accentuându-i ostilitatea resimțită în perioada anterioară. Conflictul, profilat încă de acum, nu poate umbri însă semnificația imprimării Bibliei, un act cultural major, posibil doar prin implicarea totală a ierarhului greco-catolic.

Celălalt plan al conflictului s-a desfășurat în jurul unei alte lucrări a lui Samuil Micu, *Theologhia moraliciască*³¹. Foarte probabil o prelucrare adaptată la specificul ritului răsăritean după lucrarea lui Wenceslaw Schanza³², ea fusese terminată cu mult înainte de anul 1794, când cărturarul a încercat publicarea ei, evitând, ca și în cazul Bibliei, patronajul lui Ioan Bob. După ce a cerut mai întâi opinia episcopului Ignatie Darabant³³, Micu a solicitat aprobarea Consiliului Locumtenențial al Ungariei, în dorința de publicare a lucrării la Oradea. Manuscrisul a fost transmis însă pentru cenzurare, prin intermediul Guberniului Transilvaniei, episcopului Ioan Bob³⁴. Acesta a amânat răspunsul, pretextând că era ocupat cu revizuirea Bibliei, dar fără a uita să-l acuze pe Micu, la fel ca în 1790, că trăiește din beneficiile diecezei, “scutit de mai multe sarcini, cari le poartă alții”, și totuși nu ține seama de lipsurile diecezei sale, preferând “a se

²⁹ Micu Moldovanu 1870, p. 700; tot aici (p. 715) este editată și scrisoarea datată în 8 noiembrie 1776 (de fapt 1796!), referitoare la aceeași chestiune. În problema onorariului încasat de traducător, importante informații documentare a adus Zenovie Pâclișanu (1919, p. 101-102), corectate și completate mai recent de Cornel Tatai-Baltă și Teodor Smericinski (1981, p. 255).

³⁰ BRV II, p. 380-381; Teodor 2000, p. 79-80; Chindriș 2001, p. 306-316.

³¹ Pâclișanu 1934-1935, p. 232-234; Bârlea 1948, p. 149-153; Mladin, Vlad, Moisiu 1957, p. 31-34.

³² Bârlea 1948, p. 73, 120. În cuvântul *Cătră cetitoriu* (Micu Moldovanu 1870, p. 678) și în *Cuvântul înainte* (BRV II, nr. 600, p. 385-386) Micu nu menționează modelul prelucrării sale, dar în scrisoarea trimisă lui Samuil Vulcan, la 9 noiembrie 1787, el amintește printre lucrările pe care le avea deja gata și o “Schanza Theologhia moralem” (Radu 1925, p. 203, doc. nr. III). Faptul că lucrarea reprezenta o versiune în limba română a operei lui W. Schanza este atestat și de episcopul Ioan Bob în scrisoarea adresată Guberniului la 15 octombrie 1794 (Micu Moldovanu 1870, p. 676).

³³ La 13 iulie 1792, Darabant îi confirma lui Micu primirea manuscrisului lucrării sale, pe care menționa că ar dori să-l consulte înainte de a-l încredința tiparului (*Biblioteca Centrală Blaj*, nr. 67, f. 147r).

³⁴ La 12 iunie 1794, Guberniul i-a trimis episcopului manuscrisul operei lui Samuil Micu, cerându-i să-și exprime opinia asupra lui, și a revenit cu aceeași solicitare la 19 septembrie, când a stabilit termenul de 30 octombrie pentru răspuns (Micu Moldovanu 1870, *loc. cit.*).

terguri în oficine străine”³⁵. În contextul abia încheiatei anchete împotriva lui Gheorghe Șincai, episcopul era iritat și de posibila implicare în „conjurație” a lui Micu, ținând seama și de relațiile foarte apropiate dintre cei doi³⁶. Dar principala motivație a iritării sale o constituia, desigur, dedicația excesiv de elogioasă închinată de Samuil Micu episcopului Darabant în prefața operei sale³⁷. Falsitatea acestor elogii și caracterul lor periculos pentru dieceză și jignitor pentru episcopul de Făgăraș era susținută și de avizul consistoriului din 15 iulie 1794, dat la solicitarea lui Ioan Bob, și a cărui concluzie net favorabilă ierarhului era că dedicația nu se putea tipări³⁸. Este evident că cenzura nu a vizat în acest caz lucrarea în sine, a cărei valoare și mai ales utilitate episcopul o recunoștea³⁹, ci dedicația, un adevărat afront la adresa lui.

Manuscrisul a rămas în posesia ierarhului până în anul 1796, când Micu l-a putut publica, după ce înlocuise dedicația inițială cu una mai scurtă și moderată, închinată superiorului său⁴⁰. La 12 ianuarie 1796, probabil chiar în timpul tipăririi cărții, cărturarul îi mărturisea episcopului că era nevoit să renunțe la alcătuirea indicelui de materii, fiind extrem de afectat de atitudinea prefectului tipografiei, Gherman Péterlaki: acesta îi pusese la îndoială onestitatea și îl suspectase că ar dori să o publice în altă parte, atunci când îi ceruse un exemplar al lucrării sale⁴¹.

Raporturile dintre Samuil Micu și episcopul Ioan Bob se apropiau de punctul critic. Reticența cărturarului din această perioadă se explică, în cea mai mare măsură, printr-o diferență de orientare culturală. Este semnificativ astfel că, în dedicația închinată lui Ignatie Darabant, de altfel o apologie destul de exagerată, Micu atribuia fostului vicar blăjean un patronaj cultural de care fusese lipsit după plecarea acestuia la Oradea⁴². În schimb, în cea adresată lui Ioan Bob, el își rezerva inițiativa culturală, este drept, încurajat fiind de “păstorescul cuget” al superiorului său⁴³.

³⁵ Ibidem, răspunsul episcopului din 15 octombrie 1794.

³⁶ Ibidem (comentariul editorului); Bârlea 1948, p. 151.

³⁷ Micu Moldovanu 1870, p. 676-678. Editorul consideră că această dedicație a fost cauza începutului persecuției lui Samuil Micu.

³⁸ Ibidem, p. 678-679. Acest aviz este semnat de Ștefan Pop, prepozit și președinte al consistoriului, și de notarul Dimitrie Caian, principal consilier al episcopului.

³⁹ Ibidem, p. 676.

⁴⁰ BRV II, p. 386. La 2 noiembrie 1797, episcopul a informat Guberniul despre tipărirea lucrării și cu privire la revizuirea dedicației (Micu Moldovanu 1870, p. 716).

⁴¹ Ibidem, p. 700.

⁴² “Mie pururea ai fost îndemnătoriu, ca S. Scriptură și canoanele sfintelor săboară și alte multe învățăături ale multor sfinți părinți să le tălmăcesc pre limba rumânească, și să scriu Istoria Beseri-cească, și filosofia, care cu ajutorul lui D-zeu toate le-am făcut, cărora altă nu le lipsește fără numai patronii, cu a cărora chieltuială pentru folosul de obște să să tipărească” (ibidem, p. 677).

⁴³ “[...] și acestu păstorescu cugetu alu Mării sale m-au îndemnatu și pre mine, de [...] m-amu apucatu și amu alcătuitu această carte, ca fiește cine mai lezne să poată cunoaște poruncile legii lui Dumnezeu și detoriia cea creștinească și să știe umbla pre calea carea duce la viața cea de veci.

Diferența de orientare culturală includea și sfera teologiei promovate. Format în atmosfera Vienei tereziene, Samuil Micu luase contact cu noua spiritualitate a Reformei Catolice, în primul rând cu literatura de inspirație galicană. Componentă principală a iosefinismului, ideologia galicană era la modă în Viena anulului 1782, atunci când cărturarul român a început traducerea lucrării *Historia ecclesiastica* a istoricului francez de orientare galicană Claude Fleury⁴⁴. Varianta prescurtată a acestei traduceri, *Istoria besericească pre scurt pentru folosul iubitorilor de învățătură*, a constituit obiectul unei alte tentative publicistice a lui Samuil Micu, reprezentative pentru orientarea sa spirituală⁴⁵. Lucrarea avea, în concepția sa, semnificații ecumenice, și de aceea a fost dedicată mitropolitului ortodox de Karlowitz, Ștefan Stratimirovici⁴⁶. Opțiunea pentru publicarea ei în afara Transilvaniei nu se mai explică așadar, de această dată, doar prin dorința de evitare a unui patronaj nedorit.

Prezentată cenzurii din Ungaria în anul 1794, lucrarea a ajuns, prin intermediul Cancelariei Aulice și al Guberniului Transilvaniei, tot la episcopul Ioan Bob⁴⁷. Acesta a examinat-o doar în anul 1797, după încheierea imprimării celorlalte două lucrări prezentate spre cenzurare, Biblia și *Theologhiia moraliciască*. La 1 martie 1797, ca urmare a cererii episcopului din 28 februarie, Micu arăta autorii și sursele folosite pentru scrierea operei sale, exprimându-și, ca și în cazul *Theologhiei moralicești*, un scrupul de metodă, referitor la necesitatea menționării, în trimiteri marginale, a autorilor citați⁴⁸. Pentru aceasta ar fi avut nevoie să consulte lucrările respective, care se găseau în biblioteca episcopală din Alba Iulia, și în primul rând opera lui Fleury, sursa principală a traducerii sale. La 3 martie, Ioan Bob a solicitat opinia comisiei de cenzură, formată din călugării bazilieni, asupra oportunității tipăririi lucrării, încredințând acestei comisii spre cercetare tomul I, în timp ce pe celelalte două le-a încredințat altor doi cenzori, clericii seculari Vasile Nemeș, director școlar și protopop al Sânmărgheitei, și Eliseu Novac, profesor de filozofie și protopop al

Aciastă carte Măria sa [...], mai întâiu văzindu-o și ispitindu-o, o au adevăritu și au poruncitu ca întru acestu chipu, cumu aici să va pune, să se dea în typariu” (BRV II, *loc. cit.*).

⁴⁴ Mladin, Vlad, Moisiu 1957, p. 38-45; Teodor 1984, p. 105-110. Efortul de traducere a monumentalei sinteze de istorie ecleziastică a durat până în anul 1787, într-o primă versiune, pe care Samuil Micu a reluat-o ulterior, în perioada 1794-1799, într-o nouă versiune, destinată tiparului (ibidem, p. 110-113). Scrisoarea către Samuil Vulcan din 9 noiembrie 1787, care menționează o “Fleurii historiam ecclesiasticam libros XII, quam continuo” (Radu 1925, p. 203, doc. nr. III), confirmă această cronologie.

⁴⁵ Lucrare redactată în anul 1790, după o primă versiune, tot prescurtată, din anul 1789: *Cunoștință pe scurt a istoriei besericești* (Mladin, Vlad, Moisiu 1957, p. 11-12, 62-64; Teodor 1984, p. 113-116).

⁴⁶ Bârlea 1948, p. 118.

⁴⁷ Guberniul i-a solicitat episcopului Ioan Bob, prin adresa din 24 iulie 1794, să cenzureze manuscrisul “preotului neunit Samuel Klein” (Micu Moldovanu 1870, p. 715).

⁴⁸ Ibidem.

Mureșului⁴⁹. Dând dovadă de o poziție confesională extrem de conservatoare, comisia de cenzură a considerat, în răspunsul ei din 19 iulie, că opera lui Samuil Micu era total nedemnă de a vedea lumina tiparului pentru că ar putea provoca un “nu mic scandal” printre studioși, datorită adnotărilor marginale ale autorului⁵⁰. Această opinie a fost adoptată și de episcop, în raportul trimis Guberniului la 30 noiembrie, el accentuând aici două deficiențe principale: prima de metodă, referitoare la criteriul de selecție a istoricilor utilizați (atât catolici, cât și “acatolici”), și la caracterul defectuos al notelor istorice, care nu corespundeau succesiunii și adevărului faptelor; cea de-a doua de concepție, privitoare la încercarea de “acomodare la religia Domnului Arhiepiscop de Karlowitz”, de a cărui favoare autorul voia să se bucure, și la “zgura neunirii”, sesizabilă în lucrare⁵¹. Ioan Bob respingea așadar modernitatea referinței istoriografice pentru care optase Samuil Micu, caracterizată de anticonfesionalism și spirit critic, și în special de ostilitate față de ultramontanism în modul de reflectare a istoriei primelor veacuri creștine, de unde și acuzația de apropiere de punctul de vedere ortodox⁵². În consecință, Samuil Micu nu a putut obține în acest caz avizul favorabil pentru imprimarea operei sale.

Samuil Micu a avut și alte tentative publicistice, întreprinse tot în afara Blajului. Prima dintre ele, aproximativ contemporană cu cele care au avut drept obiect *Theologhiia moraliciasă* și *Istoria besericească*, a vizat, în anul 1793, publicarea lucrării sale istorice reprezentative, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*. Întreprinsă tot în Ungaria, de această dată din conștiința clară a zădărnicii încercării de publicare în Transilvania a unei lucrări care punea în discuție sistemul constituțional al Principatului, ea nu a avut mai multe șanse de izbândă, nereușind să depășească cenzura Cancelariei Aulice, care se conforma opticii „națiunilor” politice ale Transilvaniei⁵³.

Cea de-a doua tentativă, cu puțin ulterioară, datând din anii 1798-1800, atunci când conflictul cărturarului cu episcopul Ioan Bob parcurgea ultimele și

⁴⁹ Ibidem, p. 715-716.

⁵⁰ Ibidem, p. 716. O. Bârlea crede (1948, p. 155) că opinia călugărilor se poate explica prin influența mediului roman în care își definitivaseră formația (ceea ce este neîndoielnic), în timp ce opinia celorlalți doi clerici ar fi fost mult mai binevoitoare, ei fiind formați în școlile din Imperiu, deschise influenței iosefinismului (fapt mai puțin evident, pentru că opinia lor nu diferă esențial și ei nici nu fuseseră însărcinați decât cu cenzurarea tomurilor II și III, nu și cu opinia asupra oportunității tipăririi manuscrisului).

⁵¹ Micu Moldovanu 1870, *loc. cit.*

⁵² Teodor 1984, p. 108-109, 117-118. Este interesantă, în acest sens, una dintre observațiile cenzorilor tomurilor II-III ale manuscrisului, în măsura în care pasajul incriminat aparține lui Samuil Micu: “(la pag. 13-14). Mostra pre amendoue beserecele dicundu, că nu au charitate nece urmeza teologia și filosofia sanetosa, ce suntu desbinate pentru opiniuni” (Micu Moldovanu 1870, *loc. cit.*; cf. Ghișe, Teodor 1972, p. 43).

⁵³ Teodor 2000, p. 195-196, 207-209.

cele mai grave faze ale sale, se referă la una dintre traduceri sale filosofice, *Legile firei, Itica și Politica sau filosofia cea lucrătoare*, publicată la Sibiu în anul 1800. Într-o variantă anterioară, intitulată *Filosofia morală*, ea reprezintă traducerea lucrării lui Baumeister, *Philosophia moralis institutionis jus naturae, et politicam complexae*, cu intercalări semnificative din Carol Steinkellner⁵⁴. Aceste intercalări au fost explicate din perspectiva unei mai mari adecvări a operei la rolul ei educativ și la problemele specifice ale societății românești.

Manuscrisul traducerii a fost înaintat episcopului Ioan Bob de Guberniu la 1 iunie 1798, iar acesta l-a încredințat, la 30 iunie, unei comisii de cenzură alcătuită majoritar din clerici seculari: Vasile Nemeș și Eliseu Novac, pe care i-am întâlnit și mai sus, Chiril Țopa, prefect al Seminarului diecezan și protopop al Sibiului, și Benedict Fogarași, membru al consistoriului și profesor de Scriptură, singurul călugăr bazilian din comisie⁵⁵. Referatul comisiei, întocmit în 23 august 1798, a fost extrem de critic și a vizat intercalările amintite și intervențiile lui Micu, în măsură să definească lucrarea acestuia, în opinia lor, ca fiind mai degrabă „o imitație, decât o traducere din Baumeister”. Era sugerată și necesitatea unei clarificări a metodei de expunere, care trebuia să fie ori una pur filosofică, ori una teologic-filosofică. Sub rezerva corectării acestor defecte, se recomanda publicarea lucrării⁵⁶. Referatul alcătuit de episcop în 14 august prelua, în linii generale, opinia comisiei de cenzură⁵⁷. Ca urmare a recomandărilor, Micu a realizat o anumită revizuire a lucrării, fără a renunța însă la intercalările din Steinkellner, considerate potrivite pentru mesajul iluminist al operei sale. A rezultat de fapt o nouă versiune, în două părți (*Dreptul firii și Legile firești*), care a primit avizul pentru imprimare în urma unei noi operațiuni de cenzurare, efectuate, în anul 1799, de o comisie formată din aceiași Benedict Fogarași, Vasile Nemeș și Chiril Țopa⁵⁸.

Sfera culturală nu epuizează problematica raporturilor episcopului Ioan Bob cu Samuil Micu. Decisivă a fost, în faza cea mai gravă a conflictului (1797-1798), poziția confesională diferită, în contextul politicii de reacțiune promovate în perioada post-leopoldină de autoritățile aulice și guberniale. Proiectul de

⁵⁴ Teodor 1984, p. 124-127. Terminată deja în 1785 (ibidem, p. 124, nota 25), ea este amintită în scrisoarea din 9 noiembrie 1787 adresată de Micu lui Samuil Vulcan, cu titlul „jus naturae” (Radu 1925, p. 203, doc. nr. III).

⁵⁵ Actele primei etape a cenzurării acestei lucrări (din anul 1798) se păstrează în MRUB – AG-ai, dos. nr. 24/1798, f. 1r-5v. Într-o traducere uneori extrem de aproximativă, ele au fost editate de Nicolae Albu (1972, p. 28-29).

⁵⁶ MRUB – AG-ai, dos. cit., f. 4r-5v.

⁵⁷ Ibidem, f. 3r-v. După cum se poate deduce din conținut, episcopul a făcut o lectură paralelă cu cea a comisiei de cenzură.

⁵⁸ *Biblioteca Centrală Blaj*, nr. 67, f. 63r, 98r, 100r, 102r; Teodor 1984, p. 126-127. O interpretare total eronată a întregii chestiuni, de fapt o adevărată mistificare, la Lungu 1978, p. 298, 303, 346-349, 355-356.

unificare confesională a românilor din Transilvania a fost privit atunci ca o tentativă nedorită de încălcare a *status-quo*-ului confesional⁵⁹. Faptul că printre principalii inițiatori se număra și Samuil Micu, a cărui disponibilitate pentru apropierea de mediile ortodoxe era cunoscută autorităților încă din perioada anterioară, a stârnit în primul rând nemulțumirea conducerii Principatului, Guvernul sensibilizându-l în consecință și pe Ioan Bob. La rândul său, episcopul, care se conforma în general directivelor oficiale, nu a fost desigur încântat de atitudinea subordonatului său, dacă ținem seama de reticența lui în relațiile cu ortodocșii, dezmințită în mod excepțional doar în anul 1792. S-au adăugat desigur motivațiile evidențiate deja ale ostilității dintre episcop și cărturar. Toate acestea au făcut ca nemulțumirile acumulate în timp de ambele părți să izbucnească într-un conflict deschis, care nu mai viza doar atitudinea față de o operă sau alta, determinată de orientări culturale distincte, ci însăși esența problemei: orientarea confesională care urma să ghideze evoluția ulterioară a întregii Biserici Greco-Catolice⁶⁰.

Momentele principale care au marcat faza finală a conflictului au fost reprezentate de implicarea lui Samuil Micu în demersul ortodocșilor transilvăneni, din anul 1796, pentru dobândirea unui episcop român și în proiectul de unire a celor două Biserici românești, din anii 1797-1798. Rolul lui în inițierea și fundamentarea teoretică a acestor acțiuni, din perspectiva idealului unificării confesionale, a fost evidențiat în bibliografie, în contextul mai larg al activității sale misionare, caracterizată nu de spiritul prozelit, ci de dorința apropierii între credincioșii români aparținând celor două confesiuni⁶¹. În lumina acestor interpretări, evoluția conflictului în ultima sa fază poate fi înțeleasă în semnificațiile lui mai puțin aparente.

În anul 1796, relațiile dintre Ioan Bob și Samuil Micu erau afectate deja, ca urmare a evoluției lor anterioare, nu tocmai fericite, în legătură cu editarea Bibliei și a *Theologiei moralicești*. Acuzațiile Guvernului referitoare la amestecul lui Micu în demersurile ortodocșilor pentru alegerea unui episcop român, după moartea lui Gherasim Adamovici, când el ar fi vizat chiar obținerea scaunului episcopal⁶², nu au avut efecte imediate. Ioan Bob i-a interzis însă, la solicitarea Guvernului, să mai continue consfăturile cu preoții ortodocși⁶³. Nerespectarea acestui ordin, prin întreprinderea unor acțiuni misionare mai ales în zona Sibiului, dar și în alte părți (predicarea în biserica ortodoxă din Turda)⁶⁴, și

⁵⁹ Gyémánt 1986, p. 446, 451.

⁶⁰ Păclișanu 1934-1935, p. 230, 236-237; Bârlea 1948, p. 153-161; Mladin, Vlad, Moisiu 1957, p. 12-15; Bârlea 1983, p. 222-226.

⁶¹ Bârlea 1948, p. 241-246; Bârlea 1983, p. 207-212, 214; Gyémánt 1986, p. 148, 174.

⁶² Conform scrisorii Guvernului adresată episcopului Ioan Bob la 30 mai 1796 (Micu Moldovanu 1870, p. 717).

⁶³ Ibidem, p. 718.

⁶⁴ Ibidem, p. 717, 718.

aducerea tocmai atunci în discuția comisiei de cenzură a *Istoriei besericești*, dedicată mitropolitului ortodox de Karlowitz, au determinat o reacție mult mai decisă a episcopului. Caracterul extrem de violent al acestei reacții trebuie raportat, conform lui Octavian Bârlea, în primul rând la suspectarea implicării lui Samuil Micu în evenimentele de la Sibiu din toamna anului 1797. În cadrul întrunirii clerului ortodox de la începutul lunii noiembrie se propusese unirea celor două Biserici românești, prilej cu care se exprimaseră probabil opinii ostile la adresa episcopului greco-catolic⁶⁵. Proiectul schițat în februarie 1798 de vicarul Ioan Popovici, notarul consistorial Aron Budai și directorul școlar Radu Tempea, viza efectiv pensionarea episcopului Ioan Bob și înlocuirea lui cu cel mai vârstnic dintre vicarii greco-catolici, Ioan Para⁶⁶. Teama de un complot asemănător celui care dusesese la demisia episcopului Grigore Maior, susținută de informațiile deținute cu privire la acțiunile anterioare ale lui Samuil Micu, ar explica, în consecință, virulența reacției episcopului⁶⁷. Extrem de pragmatic, acesta a înțeles mișcarea ca o luptă pentru autoritate și a dorit să-și apere propria poziție, plasându-se astfel de partea autorităților, ostile modificării *statu-quo*-ului confesional.

Memoriul trimis Guberniului la 29 noiembrie 1797 reflectă atitudinea episcopului⁶⁸. Ioan Bob realizează aici un inventar complet al tuturor greșelilor de care se făcuse vinovat, în opinia lui, Samuil Micu. Memoriul debutează cu condamnarea chiar a spiritului în care se formase cărturarul la Viena, acolo unde el “citise cu mult zel cărțile pline de greșeli ale grecilor, adoptând unele învățături ale greșelilor lor”, și fusese atras de “filtrul învățăturilor lui Fotie”, pe care le propagase apoi printre călugării mănăstirii “Sfânta Treime” din Blaj. Ierarhul denunță în continuare comportamentul lui Micu, nu tocmai potrivit cu moravurile și disciplina monahală, în timpul petrecut la Viena ca *vice-ephemerius* al seminarului “Sancta Barbara”. Principalele acuzații vizează solicitarea adresată, în anul 1784, mitropolitului de Karlowitz, de a-l primi sub jurisdicția sa⁶⁹, tentativa de părăsire a ordinului bazilian, cererea de a fi numit paroh la Sibiu și frecvențele călătorii în zonă, prin care urmărea să-și atragă simpatia clerului și a credincioșilor ortodocși, tentativa de a ocupa scaunul vacant al diecezei ortodoxe și acțiunile întreprinse ulterior printre ortodocși (predica ținută în biserica din Turda), dedicarea unor “elemente de Istorie

⁶⁵ Bârlea 1948, p. 156.

⁶⁶ Gyémánt 1986, p. 175.

⁶⁷ Bârlea 1948, p. 156-157.

⁶⁸ Micu Moldovanu 1870, p. 717-718, și traducerea în limba română la Pascu 1927, p. 128-131.

⁶⁹ Bazată pe un denunț trimis lui Ioan Bob la 25 iulie 1784 de Josafat Bastašić, fost episcop al diecezei greco-catolice de Križevci (publicat la Păclișanu 1934, p. 233), solicitarea este interpretată de Octavian Bârlea, în spirit ecumenic, ca o încercare de a obține favoarea mitropolitului pentru a putea activa cu mai mult succes între românii ortodocși (1948, p. 243).

Bisericească nu mult deosebite de învățătura lui Fotie” mitropolitului de Karlowitz. Sentința solicitată Guberniului pentru toate aceste greșeli era deosebit de severă: despărțirea de tovărășia neuniților și internarea la Munkács, pentru pocăință, pe tot restul vieții. Modelul era evident unul la care Ioan Bob fusese martor în tinerețe, cel al modului de soluționare a conflictului dintre episcopul Atanasie Rednic și călugării revoltați împotriva numirii lui⁷⁰. Răspunsul solicitat autorităților, transmis episcopului la 27 ianuarie 1798, a fost caracterizat de o moderație motivată prin “blândețea creștinească” și dorința de evitare a tulburărilor: lui Samuil Micu i s-a interzis părăsirea Blajului, în numele Guberniului și al episcopului, el trebuind să ducă o viață liniștită în mănăstire, consacrată preocupărilor religioase și literare⁷¹.

Extrem de interesantă este „apologia” rostită de Samuil Micu la 24 mai 1798 în fața capitolului mănăstirii, ca urmare a anchetei instituite împotriva sa la solicitarea episcopului⁷². Ea răspundea acuzației aduse de Guberniu în anul 1796, singura de care Micu avea cunoștință. Perspectiva oferită este total diferită de cea reflectată în memoriul lui Ioan Bob, acest text constituind de fapt o adevărată profesiune de credință a clericului conștient de misiunea sa și a cărturarului Samuil Micu. Era negat mai întâi amestecul în consfăturile ortodocșilor, acuzația principală a Guberniului, Micu aducând în sprijin și un atestat eliberat, la 22 aprilie 1798, de vicarul Ioan Popovici și de notarul Aron Budai, în numele consistoriului ortodox⁷³. Micu recunoștea însă acțiunile întreprinse pentru a-i convinge pe ortodocși să-și aleagă un episcop român, sau chiar să se unească cu “episcopul român catolic de același rit”. Pledoaria sa înfățișează în continuare zelul depus pentru promovarea unirii prin acțiuni misionare în mijlocul comunităților, nu în spirit prozelit, ci urmărind detensionarea relațiilor dintre membrii celor două confesiuni. Pe fondul predispoziției ortodocșilor pentru dobândirea unui episcop român, chiar unit, difuzarea în rândul credincioșilor a ideii identității ritului îi apărea ca cea mai sigură cale spre îmbrățișarea unirii. Mesajul era evident unul cu semnificație națională, pentru că viza constituirea unei Biserici unice, bazată pe comunitatea etnică și pe identitatea ritului, în mod similar proiectului de unire din anul 1798, de a cărui geneză Micu nu era în nici un caz străin. Această conștiință a misiunii de predicator era dublată de cea de slujitor al Bisericii și de cărturar⁷⁴. În încheiere, Micu solicita acordarea permisiunii

⁷⁰ Ibidem, p. 157.

⁷¹ Micu Moldovanu 1870, p. 718-719.

⁷² Ibidem, p. 719-720, 736-737, și traducerea în limba română la Pascu 1927, p. 133-139.

⁷³ Micu Moldovanu 1870, p. 737.

⁷⁴ “[...] dicere non possum quantum virtus mea defecit, cum recogitassem tam majorum et propinquorum meorum zelum, et laborem, tum etiam meum conatum, et indefessam operam pro incremento Ecclesiae Catholicae, et cultura nationis nostrae, et quod sub tribus Episcopus consistorialem egerim, et alia officia et munia Ecclesiastica gesserim, et consenuerim in negotiis Ecclesiae Dei [...]” (ibidem, p. 736).

de trecere la ritul latin, ca supremă dovadă a fidelității sale față de propria Biserică, sau eliberarea de acuzațiile nedrepte ce i se aduseseră și de canonul care i se impusese în mod nemeritat.

Apologia a fost remisă de capitlu episcopului la 13 iulie 1798, după întoarcerea acestuia din vizitația canonică întreprinsă în nordul diecezei, efectuată tocmai acum, poate și ca urmare a contestării autorității sale prin proiectul de unire⁷⁵. Considerând că trecerea la ritul latin nu l-ar curăța pe Micu de “pata schismei”, el fiind dealtfel “născut și educat în religia catolică, și într-un rit aprobat”, Ioan Bob a cerut totuși, la 16 iulie, opinia capitlului asupra acestei solicitări și asupra învinuirii de “schismă”⁷⁶. Răspunsul capitlului, dat abia la 21 august⁷⁷, relevă o semnificativă solidaritate a confracților călugări cu cel acuzat de episcop, în mare măsură pe nedrept, depășind astfel mai vechile ostilități pe care unii dintre ei le aveau față de Samuil Micu. Ei respingeau învinuirea de aderare la “schismă” a confratelui lor, pe care n-o observaseră, iar în privința relațiilor cu neuniții menționau că nu au nici o mărturie, deși nu ascundeau că el are “păreri argumentate personale, care în poporul nostru în nici un chip nu pot cauza edificare”. În al doilea rând, considerau că Micu nu poate trece la ritul latin, pentru că asemenea convertiri fuseseră oprite prin enciclica papei Benedict al XIV-lea din 26 iulie 1755, deși ele existaseră anterior chiar în istoria Bisericii românești; în plus, ambele rituri erau egale și aprobate de Biserică. La 28 august, Samuil Micu revenea cu o scrisoare adresată direct episcopului, în care își susținea nevinovăția, pe care o dorea a fi făcută cunoscută și Guvernului, și solicita din nou permisiunea trecerii la ritul latin în cazul persistenței îndoielilor față de sinceritatea credinței sale catolice⁷⁸; această scrisoare nu a mai primit însă nici un răspuns.

Ulterior, raporturile s-au normalizat, așa cum o demonstrează atitudinea lui Ioan Bob în cazul cenzurării, chiar în anii 1798-1799, a prelucrării lui Samuil Micu din opera lui Baumeister, și colaborarea cărturarului cu superiorul său la traducerea tratatului de teologie dogmatică și morală a lui Honoré Tournely⁷⁹. După plecarea lui Samuil Micu la Buda, în anul 1804, ca cenzor și revizor al cărților românești⁸⁰, a mai existat doar o relație epistolară intermitentă între cei

⁷⁵ Ibidem, p. 737.

⁷⁶ Ibidem, p. 737-738.

⁷⁷ Ibidem, p. 738, și, fragmentar, la Pascu 1927, p. 139-140.

⁷⁸ “[...] si vero acatholicus iudicatus fuero, qualem ego me nec volo, nec agnosco, nec profiteor, nec puto dari tam aequanimem iudicem qui hoc renunciare possit [...]” (Micu Moldovanu 1870, p. 738-739).

⁷⁹ *Theologie dogmatică și moralicească despre Taine preste tot*, Blaj, 1801, urmată de alte șapte volume consacrate fiecărui sacrament (BRV II, nr. 634-640, p. 429-430, nr. 648, p. 434).

⁸⁰ MRUB – AG-ai, dos. nr. 91/1804, f. 1r, scrisoarea din 7 octombrie 1804 a episcopului romano-catolic al Transilvaniei, Mártonffy József, prin care îl înștiința pe Ioan Bob despre numirea lui Micu, numire comunicată de Consiliul Locumtenențial al Ungariei la 25 septembrie.

doi. Astfel, la 20 decembrie 1804, Samuil Micu îi scria lui Ioan Bob despre deschiderea la Buda a unui colegiu general pentru clerul regatului Ungariei, sugerându-i să-i solicite împăratului ca și clericii diecezei Făgărașului să fie primiți acolo⁸¹, iar la 20 februarie 1805, tot el îi solicita ierarhului sprijin financiar pentru tipărirea la Blaj a lucrării *Conciones Valachicas*, în orice condiții contractuale considerate potrivite, arătându-se dispus să-i și dedice opera⁸². Volumul de predici nu a putut vedea însă lumina tiparului. Bob și-a motivat refuzul prin lipsa banilor, veniturile domeniului episcopal trebuind să fie vărsate în Fondul religiei, în timp ce tipografia abia reușea să subziste⁸³. Încercările lui Micu de a recurge la prenumerații și abonați, în acest sens scărând și sprijinul canonicului orădean Ioan Corneli⁸⁴, nu au avut succesul scontat. Apelul la Consiliul Locumtenențial pentru tipărirea lucrării pe seama Fondului religiei a venit prea târziu, Micu murind înaintea primirii unui răspuns⁸⁵. Rămas cu cea mai mare parte a operei în manuscris, operă de a cărei valoare și utilitate pentru instruirea și edificarea religioasă și morală a clerului și poporului său era extrem de conștient⁸⁶, speranțele sale s-au îndreptat până în ultima clipă spre idealul unui episcop luminat, care să promoveze știința și cultura în beneficiul poporului român⁸⁷.

⁸¹ Idem, dos. nr. 119/1804, f. 1r-v, scrisoare editată de Ioan Rațiu (1909, p. 14).

⁸² MRUB – AG-ai, dos. nr. 15/1805; scrisoarea a fost editată atât de Ioan Rațiu (1909, p. 14-15), cât și de Nicolae Lupu (1934, p. 504-505).

⁸³ MRUB – AG-ai, dos. nr. 24/1805, f. 1r, răspunsul lui Ioan Bob din 13 martie 1805.

⁸⁴ Radu 1925, p. 209-219 – doc. nr. VIIIb-XIV, 221-224 – doc. nr. XVII-XX. Micu a apelat la sprijinul lui Ioan Corneli la aceeași dată la care îi scrisese și lui Ioan Bob (20 februarie 1805).

⁸⁵ Manuscrisul lucrării sale fusese expediat pentru cenzurare capitlului greco-catolic din Oradea (ibidem, p. 181). Pentru semnificațiile operei, vezi Corodi 1988, p. 24-32 (unde este editat și un fragment din *Conciones*).

⁸⁶ În toamna anului 1805, Samuil Micu a cerut să fie numit în scaunul episcopal al diecezei de Oradea, devenit vacant prin moartea lui Ignatie Darabant (petiția sa a fost publicată la Pâclișanu 1919b, p. 195-199). Dacă ar fi obținut demnitatea solicitată, Micu intenționa, conform propriei declarații, să-și publice toate lucrările scrise “pentru învățătura națiunii române”, cu referire concretă la cartea de predici pe care tocmai atunci încerca să o tipărească.

⁸⁷ Radu 1925, p. 221-222 – doc. nr. XVIII, scrisoarea adresată de Samuil Micu lui Ioan Corneli, la 1 ianuarie 1806: “Utinam Deus donet Ecclesiae Varadinensi Eppum, virum amantem eruditionis, et doctrinae, qui culturam et scientiam in gentem nostram promoveat. Non redibit ad unionem, nec ad sensum natio nostra antequam historiam ecclesiasticam, et nationis suae, aliasque doctrinas, et scientias ad culturam sui necessarias sciant, non tantum qui latine discunt sed etiam alii, unde miseriam suam, et utilitatem perspiciant. Nec unquam erit ut major pars valachorum latinam linguam discant, consequenter major pars semper inculta manebit, et isti pauci culti, et literati valachi, rudes et simplices ad sensum redducere aliter non possunt nisi per doctrinam sensum illis illuminent, ut et illi intelligant quod bonum et utile est. Sed nec sufficiunt isti pauci literati instruiri orali voce tantum multitudinem, per libros autem id facilius fieri potest, nam quilibet privatus, qui novit legere, legendo sensim incipit intelligere, et noscere”.

În ceea ce-l privește pe episcopul Ioan Bob, referințele din opera istorică a lui Samuil Micu reprezintă doar promisiunile unei analize. În *Scurtă cunoștință a istorii românilor*, reticențele sunt evidente: singurele mențiuni vizează (în §9 al părții a VII-a: *Episcopul Ioan Bob*), faptul că Ioan Bob era primul episcop provenit din clerul secular și că primise în arendă domeniul mănăstirii “Sfânta Treime” și al seminarului din Blaj, fără a fi expuse motivele acestei decizii. Istoricul promitea însă că va reveni asupra problemei, într-un spirit care anunța o analiză atentă la atitudinea ierarhului față de ritul Bisericii românești⁸⁸. În opoziție cu această reținere, portretul episcopului de Oradea (din partea a VIII-a, §3: *Ignatie Darabant*) este extrem de elogios, Samuil Micu prezentând aici, cum și era de așteptat, toate înfăptuirile fostului său protector și încheind prin urarea ca “Dumnezeu întru mulți ani fericiți să-l ție”⁸⁹. Figura luminoasă a ierarhului este comparabilă, în reflecția istorică a lui Samuil Micu, cu cea a lui Grigore Maior, “om foarte râvnitoriu și iubitoriu de binele neamului său, pentru care mult s-au ostenit”⁹⁰.

Samuil Micu nu și-a putut ține însă promisiunea. În marea sa sinteză, *Istoria și lucrurile și întâmplările românilor*, tomul al IV-lea (*Istoria bisericească a episcopiei românești din Ardeal*) se oprește la instalarea în scaun a predecesorului lui Ioan Bob (§16 al părții a X-a: *Grigorie Maer, vlădica Făgărașului*). Restul, fie că nu a mai fost scris, după cum nu au mai fost scrise nici părțile XI-

⁸⁸ “După ce s-au lăsat Grigorie Maer de vlădicie, într-aceiași an 1782, au urmat Ioan Bob, protopopul de la Murășiu Vașarhei, acesta au fost cel dintâiu episcop din preoții cei de mir. Supt acesta moșia mănăstirii Sfintei Troiță de la Blajiu și a seminariumului s-au luat și s-au dat lui în arândă. Pricina lucrului acestuia o voi spune când mai pre larg voi scrie istoria episcopiei Făgărașului și a mănăstirii Blajului, unde mai bine vom privi faptele fieștecărui, și când s-au ținut sau nu s-au ținut, sau cum s-au ținut rânduielile și canoanele besericești și când și cum au început a să părăsi acelea” (Micu 1963, p. 124). În forma primei redactări, după copia din anul 1800, paragraful suna astfel: “[...] după ce s-au lăsat Grigorie Maer de vlădicie, în episcopia Făgărașului, în anul 1782, a urmat Ioan Bob, protopopul de la Murăș Vașarhei. Supt acesta moșia mănăstirii Sfintei Troițe și a seminariumului s-au luat și s-au dat lui în arândă până la 15 ani, care lucru să așezase de la împărăție, trăind încă vlădica Maer. Pricina lucrului acestuia, când voi scrie mai pre larg istoria mănăstirii Blajului și a episcopilor, o voi scrie, că voesc, de voi avea viață, să fac o carte, în care cu amăruntul să scriu viețile episcopilor Blajului, însă de cumva nu aș ajunge să săvârșesc acest lucru, să vor afla alții carii lipsa mea o vor plini” (ibidem, p. 204-205, nota 283).

⁸⁹ Ibidem, p. 128. Corelată cu observația din prima redactare, referitoare la Gherasim Adamovici, “pentru carele toată biserica neunită din Ardeal roagă pre Dumnezeu ca să-l ție întru zile îndelungate, în pace, întreg, cinstit, sănătos” – citatul continuă însă cu observația că acesta “n-au fost la toți de obște spre folos, căci nu a umplut mâna să-și umple punga”! – (ibidem, p. 205, nota 286), și cu considerația referitoare la Ioan Bob din *Istoria românilor cu întrebări și răspunsuri* (“Ioan Bob, carele și acum, în anul 1791, trăiește”, apud Iorga 1969, p. 161), această remarcă exprimă evident atitudinea deloc cordială a autorului față de Ioan Bob.

⁹⁰ Micu 1963, p. 123-124. În *Istoria românilor cu întrebări și răspunsuri*, influențat de rolul jucat de Ignatie Darabant în mișcarea *Supplex*-ului, istoricul considera că acesta “se poate număra între părinții neamului românesc, nu numai între episcopi; ci nu încetează de la acestea până ce va fi întru această viață, întru care Dumnezeu să-l păzească întru mulți ani” (apud Iorga 1969, *loc. cit.*).

XIII proiectate în „scara” generală a *Istoriei* (referitoare la episcopii diecezei de Oradea, la episcopii diecezei ortodoxe din Transilvania și la diecezele din Ungaria)⁹¹, fie că, ceea ce este mult mai puțin probabil, a fost eliminat după moartea autorului⁹².

Conflictul dintre episcopul Ioan Bob și cel mai vârstnic reprezentant al Școlii Ardelene a presupus o analiză vastă ca durată și problematică. Ieșit la suprafață în împrejurări semnificative politic, el s-a desfășurat în sfera culturii până în anii 1797-1798, când din nou factorul politic a determinat acutizarea lui, pentru a se atenua ulterior, vagi reminiscențe fiind vizibile doar în corespondența cărturarului și în paginile nescrise, tocmai din acest motiv, ale monumentalei sinteze a istoricului. Samuil Micu nu a mers până la capăt, așa cum au făcut-o Gheorghe Șincai și, mai ales, Petru Maior. Deși fronda lui are și trăsături care mărturisesc procesul de laicizare⁹³, se poate considera că, în ultimă instanță, diferența de orientare culturală și propria atitudine confesională explică un conflict extrem de îndelungat, punctat uneori de răbufniri cu motivații politice, dar care nu a condus la o ruptură totală. Și aceasta poate pentru că, dincolo de incontestabila sa preferință pentru o carieră laică circumscrisă sferei culturii, sau cel puțin pentru una seculară, Samuil Micu avea totuși un temperament mai înfrânat de lungul său stagiul ca membru al Ordinului bazilian.

DANIEL DUMITRAN

**CULTURAL AND RELIGIOUS CHOICES IN BLAJ DURING ENLIGHTENMENT.
RELATIONS BETWEEN SAMUIL MICU AND BISHOP IOAN BOB**

ABSTRACT

Romanian historians from the Romantic period until the second half of the 20th century have paid special attention to the (often conflictive) relation between the main representatives of the Transylvanian School (Samuil Micu, Gheorghe Șincai and Petru Maior) with the Greek-Catholic Bishop Ioan Bob. More recent research has led to a deeper understanding of the complex cultural, social and political rapports of the time.

This study carefully analyzes the intellectual and religious relations between Samuil Micu and Bishop Ioan Bob. An excellent scholar and a great mind, Samuil Micu wrote major theological works. We discuss here those works by Micu that were criticized by Bishop Bob, such as the *Bible* (published between 1793 and 1795), *Theology and Ethics* (1796), *A Brief History of the Church*

⁹¹ Micu 1995, vol. I, p. 10 și 167 – nota 1; vol. II, p. 187 și 361 – notele 5, 6. Vezi și: Iorga 1969, p. 157-158; Popovici 1945, p. 201.

⁹² Pascu 1927, p. 95; Bârlea 1948, p. 162; Bârlea 1983, p. 228 (unde istoricul ia totuși în calcul posibilitatea ca Micu să nu mai fi scris capitolul consacrat lui Ioan Bob); Teodor 2000, p. 215, 228, 236.

⁹³ Câmpeanu 2000, p. 161-165.

for the Knowledge Avid (whose printing was blocked by the Bishop), *The Laws of Nature, Ethics and Politics or Pragmatic Philosophy* (1800).

The second part of our study explores the religious orientation of Micu. He took part in the 1796 attempt of the Orthodox clergy to have a Romanian bishop. Micu was also involved in the 1797-1798 project to unite the Greek-Catholic and Orthodox Churches. Bishop Bob accused Micu of having betrayed his faith and started an investigation. Micu asserted his belief in promoting religious unification through missionary actions and by encouraging harmony and understanding between the Orthodox and the Greek-Catholic. Micu's dream of a unique Church was based on the ethnic and religious identity of the two denominations.

Our study ends with an analysis of Bishop Ioan Bob's portrayal in Samuil Micu's major historical works.

Abrevieri bibliografice

- AE – AOE - Arhiva Arhiepiscopală și Capitulară de Alba Iulia, fond *Arhiva Episcopiei. Actele Oficiului Episcopal*.
- Albu 1972 - Nicolae Albu, *Contribuție la opera filosofică a lui Samuil Micu*, în *Steaua*, XXIII/1972, nr. 7, p. 28-29.
- Bârlea 1948 - Octavianus Bârlea, *Ex historia romena: Ioannes Bob Episcopus Fagarasiensis (1783-1830)*, Frankfurt/Main, 1948.
- Bârlea 1983 - Octavian Bârlea, *Biserica Română Unită și ecumenismul Corifeilor Renașterii culturale*, în *Perspective*, an V, nr. 19-20, ianuarie-iunie 1983.
- Biblioteca Centrală Blaj* - Arhivele Naționale. Direcția Județeană Cluj, fond *Biblioteca Centrală Blaj*.
- BRV II - Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche. Tom II. 1716-1808*, București, 1910.
- Câmpeanu 2000 - Remus Câmpeanu, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, 2000.
- Chindriș 1988 - Ioan Chindriș, „Într-un gând și într-o lucrare cu neamul [...]” (Corespondență de la Gherontie Cotorea, Grigore Maior, Ignatie Darabant, Samuil Micu, Aron Budai), în *Manuscriptum*, XIX/1988, nr. 1, p. 81-96.
- Chindriș 2001 - Ioan Chindriș, *Cultură și societate în contextul Școlii Ardelene*, Cluj-Napoca, 2001.
- Corodi 1988 - Vasile Corodi, *Samuil Micu. Un autentic dascăl al neamului*, în *Manuscriptum*, XIX/1988, nr. 3, p. 24-32.
- Ghișe, Teodor 1972 - Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, 1972.
- Gyémánt 1986 - Ladislau Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București, 1986.
- Iorga 1969 - Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, ediție critică de Barbu Theodorescu, vol. II, București, 1969.
- Lacko 1975 - Michael Lacko S. J., *Synodus Episcoporum Ritus Byzantini Catholicorum ex antiqua Hungaria Vindobonae a. 1773 celebrata*, Roma, 1975.
- Lungu 1978 - Ion Lungu, *Școala Ardeleană. Mișcare ideologică națională iluministă*, București, 1978.
- Lupu 1934 - Nicolae Lupu, *Scrisoarea lui Samoilă Clain către episcopul Bob, cu un an și două luni înainte de sfârșitul vieții sale [...]*, în *Blajul*, I/1934, nr. 11, p. 504-505.
- Micu 1963 - Samuil Micu, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, ediție de Cornel Câmpeanu, București, 1963.
- Micu 1995 - Samuil Micu, *Istoria românilor*, ediție princeps după manuscris de Ioan Chindriș, vol. I-II, București, 1995.

- Micu Moldovanu 1870 - Ioan Micu Moldovanu, *Documente pentru biografia lui S. Klein*, în *Archivul pentru filologia și istoria*, XXXIV-XXXVII/1870, p. 675-679, 700, 715-720, 736-739.
- Mladin 1957 - Nicolae Mladin, *Samuil Micu Clain – teologul*, în *Mitropolia Ardealului*, II/1957, nr. 1-2, p. 53-66.
- Mladin, Vlad, Moisiu 1957 - N. Mladin, I. Vlad, Al. Moisiu, *Samuil Micu Clain – teologul. Viața, opera și concepția lui teologică*, Sibiu, 1957.
- Modrigan 1919 - Ioan Modrigan, *Cum a apărut Biblia lui Clain? Pe bază de documente inedite*, în *Cultura Creștină*, VIII/1919, nr. 5-6, p. 96-100.
- MRUB – AG-ai - Arhivele Naționale. Direcția Județeană Alba, fond *Mitropolia Română Unită Blaj. Arhiva Generală – acte inventariate*.
- Pascu 1927 - George Pascu, *Istoria literaturii române din secolul XVIII. III. Epoca lui Clain, Șincai și Maior*, Iași, 1927.
- Pâclișanu 1919a - Zenovie Pâclișanu, *Post-scriptum la Ioan Modrigan, Cum a apărut Biblia lui Clain? Pe bază de documente inedite*, în *Cultura Creștină*, VIII/1919, nr. 5-6, p. 100-102.
- Pâclișanu 1919b - Zenovie Pâclișanu, *Samuil Klein concurent la episcopia unită a Orășii-mari*, în *Cultura Creștină*, VIII/1919, nr. 9-10, p. 194-199.
- Pâclișanu 1923 - Zenovie Pâclișanu, *Luptele politice ale românilor ardeleni din anii 1790-1792*, București, 1923.
- Pâclișanu 1934 - Zenovie Pâclișanu, *Contribuții la biografia lui Samuil Micu Klein*, în *Libertatea*, II/1934, p. 233.
- Pâclișanu 1934-1935 - Zenovie Pâclișanu, *Un vechiu proces literar (Relațiile lui I. Bob cu S. Klein, Gh. Șincai și P. Maior)*, în *Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, tom XVI/1934-1935, p. 221-255.
- Pervain 1971 - Iosif Pervain, *Studii de literatură română*, Cluj, 1971.
- Popovici 1945 - Dumitru Popovici, *La littérature roumaine à l'Époque des Lumières*, Sibiu, 1945.
- Radu 1925 - Iacob Radu, *Doi luceferi rătăcitori. Contribuiri la viața și operele lui Gheorghe Șincai și Samoil Micu Clain*, în *Academia Română. Memoriile Secțiunii Literare*, seria III, tom II/1925, p. 167-287.
- Rațiu 1909 - Ioan Rațiu, *Raportul dintre episcopul Bob și călugărul Samuil Klein*, în *Revista politică și literară*, II/1909, nr. 1, p. 13-15.
- Stăniloae 1973 - Dumitru Stăniloae, *Unitismul din Transilvania încercare de dezmembrare a poporului român*, București, 1973.
- Tatai-Baltă, Smericinski 1981 - Cornel Tatai-Baltă, Teodor Smericinski, *Din activitatea tipografiei de la Blaj (1787-1821) reflectată de un material arhivistic*, în *Apulum*, XIX/1981, p. 239-258.
- Teodor 1984 - Pompiliu Teodor, *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, 1984.
- Teodor 2000- Pompiliu Teodor, *Sub semnul Luminilor. Samuil Micu*, Cluj-Napoca, 2000.
- Veress 1982 - Veress Endre, *A Budai egyetemi nyomda román kiadványainak dokumentumai 1780-1848. A dokumentumokat gyűjtötte, összeállította és ismertetőkkkel ellátta Veress Endre*, Budapest, 1982.